

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Stagnelius och Schoerbing

Av STIG WIKANDER

I första akten av Stagnelius' »Martyrerna» får centurionen Gabinus order att utspana de kristnas hemliga gömställe och rapportera resultatet till sina överordnade. Han lyckas med uppdraget men inte lika bra med att redogöra för sin lilla expedition. Om precision och lakonism är militära dygder, så framstår Gabinus som en föga exemplarisk kompanichef. Hans rapport flyter ut i en retorisk-lyrisk skildring av det romantiska landskap, där han fann de kristnas dolda tillflyktsort. Även den humane prokonsuln Hilarianus blir till sist otålig: »För lång är din prolog.»

Men Gabinus står helt enkelt inte att hejda:

Välan, Jag vill bli kort. Djupt in i skogen
Oss stigen ledde slutligt till en grotta,
Stor, vid och rymlig. Själv naturens ande
I berget henne bildat på den tid,
Då kaos födde världarne, då vattnet
I djupet sjönk, och, till en sol förbytt,
På gyllne vingar elden i triumf
Uppsvävade till blåa himlasalen¹

En hel kosmogoni upprullas inför den förvånade prokonsuln. Men vilket slags kosmogoni? Vilken religiös orientering har den romerske officeren oväntat avslöjat? Man skulle väntat sig, att en nitisk kristen-förföljare skulle ha åkallat »det höga Roma/ med sina Gudar, sina hjeltemminnen», som senatorn Sylvius nyss gjort det, eller kanske låtit ana att han är en anhängare av Mithras-mysterierna, som så många romerska krigare under kejsartiden, så t. ex. den galliske centurionen i Georg Ebers' roman »Homo sum», vars handling utspelas vid ungefär samma tid som »Martyrerna». Men nej, ingen billig makt- eller krigarfilosofi har vunnit insteg i Quintus Gabinus' hjärta. Han är däremot väl initierad i en exotisk frälsningslära, den just under tredje århundradet i romarriket så spridda hermetismen. Låt oss se vad en vår text närstående prosaversion av samma skapelseberättelse har att säga:

Genom Demiurgens skapande Ord blev *Solen* framhafd. Guden uttalade det heliga, andeliga och verkande Ordet: *varde Sol, varde Jord, varde Himmel!* Och, genom sitt andande, drog han elden, som till sin natur är uppåtsträfvande, nemligen den eld, som till sin natur är enkel, högst glänsande, verksam och fruktbringande, till sig, och samlade den i höjden.

---

¹ *Stagnelius. Samlade skrifter.* Red. av Fredrik Böök, II (1957), s. 296 f. — Docent Alf Härdelin och bibliotekarie Gösta Thimon är jag

skyldig stor tack för en rad viktiga hänvisningar.

Så står det i en anonym »Samling af de äldsta folkslagens Religions-urkunder öfver Deras Religionsbegrepp och Mysterier» utkommen i två band i Stockholm 1820 (band II, s. 22).

Men Gabinius' rapport i »Martyrerna» är inte den enda kosmogoni, som Stagnelius författat. En storslagen, ofullbordad sådan har vi i fragmentet »Tingens natur». Där är beroendet av samma källa särskilt tydligt. Idéen om världsskapelsen som en emanation ur det dynamiskt fattade Varat-Varandet är allmängods från antiken, förmedlat till Västerlandet alltsedan renässansen genom nyplatoniska och hermetiska skrifter. Men Stagnelius' källa är utan tvivel den anonyma religionshistoriska antologien. Några rader ur »Tingens natur»:

Vv 144-147

[. . .] Vi sade ju: utan det första
Varandet intet bor. Det tomma ödsliga intet,
Skaldernas kaos, den heliga natt, som gudarna födde,
Är följaktligen ock det himmelska Varandets spegel [. . .]

Härtill finns en parallell i »Martyrerna», Perpetuas replik i andra akten:

En drömbild endast äro dessa gudar.
Med rätta säga skalderna att natten,
den öde, svarta, väsenslösa natten,
dem alstrat har.

Åter till »Tingens natur»:

Vv 150-151, 153

Heliga moderkved, ur vars dunkla, nattliga sköte
Andarnes sälla värld, äonernas höga församling
[. . .] [. . .] kvälla fram

Vv 167-168

Ja, i din hemska famn, o svarta, ödsliga intet,
Stiger allena Gud [. . .]

eller på antologiens valhänta prosa:

*Ett oändeligt mörker hvilade öfver afgrunden; vatten var däröfver gjutit och den späda och blott tänkbara Anden låg med gudomelig magt i detta Chaos. Nu nämnda gränslösa svarta skugga, det okända mörkret, som högt öfverstiger allt förstånd och all kännedom, och hvars lof tre gånger upprepande firas i de heliga Sångerna, är en af grundorsakerna till allt. Det är Ur-Modern, som ifrån sitt fuktiga gifvit alla ting frö och första början [. . .] är Gudarnas moder och uppehållsställe; det, eller den gamla Natten, Athor, var till före Ljuset [. . .]*²

Så var alltså tillståndet före skapelsen. I fortsättningen kommer en skapel-seberättelse, som erinrar om Gabinius' kosmogoni. Men även här talas det om »det fuktiga, från hvars sköt den rena Elden nu upplågade, sökande höjden».

Tillsammans pekar dessa texter på en skapelseberättelse, i vilken det visuel-

² Samling [. . .], bd II, s. 20. Kursiverat som i originalet.

la inslaget, motsatsen mellan ljus och mörker, mellan elden och andra element, dominerar. Men skapelse-akten karakteriseras i en annan Stagnelius-dikt ur en annan aspekt, med accent på det auditiva, på det Skapande Ordet, och även här finner vi, att den anonyma antologien varit förlagan. Det är den ståtliga inledningsdikten till Liljor i Saron, dedikationen till Matthias Norberg:

Stagnelius, Dedikationsdikten

1. Det gifs ett Ord allena –
Högt skallar detta Ord,
Det eviga och ena,
Kring himlar och kring jord.
Med tusen skilda munnar,
Med tusen nya ljud.
All verlden det förkunnar
Och Ordet heter GUD.

3. På talets flod det seglar
En silfverfärgad Svan.
Sin gudaglans det speglar
I tankans Ocean.
I lärdomstemplet skiner
Dess fackla himmelskt klar.
Det blomstrar på ruiner
Af flydda folk och dar.

Antologien 11, s. 17, 18

Se detta är den Gud, hvars namn ljuder kring och uti hela skapelsen [. . .] Gud skapte intet verlden med händer utan genom sitt *Ord*; hans vilja är ensam hans kropp [. . .] Detta Skaparens *Ord* är evigt, af sig sjelf rörligt men oberörligt af tillväxt eller minskning [. . .]. En fruktbarande och bildande *Demiurg*, som beherrskar allt hvad det bildat och således den aldrafullkomligaste *förstfödde*, rene och sanskyldige *Sonen* [. . .]

Han är den *Demiurgiske* Anden. Vishetens och Sanningens Herre sjelf.

(Kursiveringarna här är originalets.)

Antologiens text är en godtyckligt förkortad översättning av Görres' framställning av den egyptiska religionen i »Mythengeschichte der asiatischen Welt». Den svenska bearbetaren översätter klumpigt och ofta felaktigt, framförallt drar han samman det tyska originalet, utelämnande passager, som han tyckt vara mindre viktiga. Mera sällan lösgör han sig från förlagan i avsikt att försöka förbättra stilen.

Men följande passus är just ett sådant fall. Görres skriver bara: »Das ist nun der Gott, dessen Namen, durch das ganze Weltall gehend, Bitis der Oberpriester im Tempel zu Sais in heiliger Schrift gefunden [. . .]». Sedan är ca fem rader utelämnade och antologiens text fortsätter med en mening längre fram hos Görres: »Den som före alla slags väsen var till [. . .]». Men i stället för den blekladga vändningen, som vi citerat, skriver antologien »Se, detta är den Gud, vars namn *ljuder kring och uti hela skapelsen*.» Denna fylligare fras är uppenbarligen reproducerad av Stagnelius:

Det gifs ett Ord allena
Högt *skallar* detta ord
Det eviga och ena
Kring himlar och kring jord.

Vad Görres' text beträffar har den inte någon motsvarighet till namnet som »ljuder kring hela skapelsen». Epitetet *evig* och *enheten* återfinns i antologien,

utöver sin förlaga, kursiverat (och med stor bokstav markerat) begreppet *Ord* två ggr på s. 18 och tre ggr på s. 21 (där det tillsammans förekommer fyra ggr). I flera avseenden följer här Stagnelius den svenska antologiens språkbruk. Därmed framgår det tydligt, att likheterna mellan Stagneliustexten och den anonyma antologien inte bara är betingade av det likartade hermetiska innehållet, utan att de är speciellt försakade av att diktaren begagnat sig av antologien, vilka andra källor han sedan kan ha haft. Det är bara från antologiens text man kan förklara ordalagen i den tidigare citerade dedikationsdiken.

Vad dess tolkning, ett svårt problemkomplex, beträffar, så finns det ett fjärrare och ett närmare perspektiv att anlägga. Det förra innebär att ställa in Stagnelius' tankegångar i den logos-spekulation, som alltsedan antiken bildat ett så viktigt ferment inom kristendomen. Men det får anstå till en annan gång. I ett närmare perspektiv finns det anledning att något titta på den felaktiga tolkning, som Böök och hans skola påtvingar mindre kritiska läsare. För Böök var det avgörande för diktens tolkning, att i den sjätte strofen den åldrige siaren

Såg enhetsstrimman dela
Sig sjufalt för din blick
Och talets Proteus spela
I tusen formers skick

Här skulle vi enligt Böök ha gnostisk talmystik : sjutalet är vanligt i gnosticis-
men för att beteckna de onda planeterna, och i strof 12 talas det till yttermera
visso om »de vreda stjärnors tal», alltså sjutalet än en gång. Och då måste även
»talets Proteus» syfta på aritmetisk mystik.² Sven Cederblad accepterar den
böökska exegesen och berikar den med nya, lika felaktiga påpekanden: Stag-
nelius skulle i denna dikt liksom gnostikern Basilides ha kombinerat talmystik
med logospekulation (*Ordet* i stroforna 1 och 4)⁴ Konsekvent nog fattar
Cederblad också »talets flod» i strof 3 som belägg för talmystik (pythagore-
isk).⁵ Ett annat inslag skulle föreligga i strof 4 – det räcker inte med gnostisk
logoslära för att förklara hyllningen till Ordet »som hugsvalar det första livets
släkt», här måste man också räkna med inflytande från »Herders lära om
språkets gudomliga ursprung».⁶

Men Herder skrev som bekant sin »Abhandlung über den Ursprung der
menschlichen Sprache» (1772) som en energisk förfäktare av språkets *mänsk-*
liga ursprung och bekämpade den under 1700-talet inte ovanliga föreställ-
ningen om språkets gudomliga ursprung.

F. ö. är det inte otänkbart, att pythagoreiska och gnostiska influenser skulle
kunna mötas i en och samma Stagnelius-dikt. Men det skulle vara enklare om

² Böök, F., *Erik Johan Stagnelius* (1919), s. 335 samt kommentarer till *Samlade skrifter af E. J. Stagnelius*, utg. av Sv. Vitterhetssamfundet 1919.

⁴ Cederblad, S., *Studier i Stagnelii romantik*, (1923), s. 192, 280.

⁵ Cederblad, s. 279, medan Bööks kommentar i *Samlade skrifter*, 5, s. 238, fattar »talets flod» som en beteckning för våltaligheten, en ännu mer misslyckad förklaring.

⁶ Cederblad, s. 191.

man kunde komma på en enhetlig förklaring på den spekulation, som möter oss i de högstämda, för oss åtskilligt främmande stroferna. Causae non praeter necessitatem multiplicandae.

Den naturliga tolkningen av dikten ger sig vid en enkel, uppmärksam genomläsning, om man bara inte är för illa bekajad med de religionshistoriska hugskott, som så ofta haft fritt spelrum i Stagnelius-forskningen. Det räcker väl med att citera fyra strofer som två och två upptar samma motiv, det om Gudsordets ursprungliga enhet och senare försinkingring:

3. På <i>talets</i> flod det seglar En <i>silfverfärgad</i> svan, Sin gudaglans det speglar I tankans ocean. I lärdomstemplet skiner Dess fackla himmelskt klar. Det blomstrar på ruiner Af flydda folk och dar.	6. Så tänkte Du och sökte Det rätta guldets skatt Och tyst din bana krökte I ålderdomens natt, Såg enhetsstrimman dela Sig sjufalt för din blick Och <i>talets</i> Proteus spela I tusen formers skick.
4. Det <i>språk</i>, som gruset talar, Ett <i>genljud</i> är, en <i>fläkt</i> Af Ordet, som hugsvalar Det första livets släkt [. . .]	7. Tills rena <i>silfverstrålen</i> Fromt hälsade sin brud Och alla <i>tungomålen</i> Bekände HERren Gud [. . .]⁷

Adressen till Norberg gör det troligt, att talets »tusen former» anspelar på de världsomfattande språkstudier, som just då ivrigt sysselsatte Matthias Norberg. Det finns ingen anledning att tro, att *talet* i stroferna 3 och 6 åsyftar något annat än *språk* i strof 4 och *tungomål* i strof 7. Och vart hör den första strofens »tusen skilda munnar» om inte till sjätte strofens:

Och talets Proteus spela
I tusen formers skick.

Tal är alltså här =*språk*, det är fråga om de olika språkens förändringar, inte om aritmetiska serier och symboler.

Andra paralleller pekar åt samma håll. I strof 3 heter det om Gudsordet:

På talets flod det seglar
En silfverfärgad svan

och detta leder osökt tanken till strof 7:

Tills rena silfverstrålen
Fromt hälsade sin brud
Och alla tungomålen
Bekände HERren Gud.

De silverglänsande uttrycken, så typiskt stagnelianska, kan bara betyda, att det är samma process, som avspeglas i två motsatta aspekter: Gudsordet sprids men degenererar samtidigt i lägre former. »Det språk som gruset talar» är det splittrade Gudsordet, som antar olika former i »gruset», ett typiskt Stagneli-

⁷ Kursiveringarna i dessa stycken är mina.

usord för den i materien sjunkna världen. I strof 7 alluderas på en slags återförening, ett återvändande till fadershemmet – av de skilda språken, men även av de skilda religionerna, som återvänder till den ende rätte Guden.

Sammanhanget är visst inte lättolkat. Men kan en läsare utan mycken lärdom, men också utan förutfattade idéer, få ut något annat ur dikten än en förskönad bild av den fromme filologen Norbergs två älsklingsidéer, hoppet om mänsklighetens återvändande till den rätta tron och språkens till sitt himmelska ursprung?

Det är väl onödigt att understryka, att Norbergs intressen är präglade av ett tidevarv, då missionen tar energisk fart men då också den jämförande språkforskningen skapades. En akademiskt skolad diktare skulle väl ganska naturligt komma på tanken att försöka göra en syntes av dessa två aktuella strömningar?

Men det ligger mera i dedikationsdikten än detta. Världen utgår från Gud, sjunker ned i »grus» och förvirring men skall en gång ur splittringen återsamlas i den ursprungliga enheten. Detta är samtidigt ett urgammalt kosmologiskt tema, och kan efter behag karakteriseras som nyplatonism, gnosticism eller hermetism. *Ordet*, den metafysiska hypostasen *Logos*, är lika hemma i alla dessa läror som i kristendomen.

*

Men det är inte bara Stagnelius' dikter, som visar spår av inflytandet från den anonyma antologien.

Även i de korta prosaiska utkast, i vilka Stagnelius fixerat sina religionsfilosofiska begrepp, finns osökta anknytningar till sista delen av »Samling» etc. Till textutdragen är det i andra delen fogat två vidlyftiga »Afhandlingar innehållande: 1:0 Gissningar om anledning till de Okristna Folkslagets Religioner och Trosläror 2:0 Filosofiska Gissningar om Gud, Materien, Skapelsen, Djuren, Djur-människan och Själén». (Del II, s. 421–729.)

Syftningen är visserligen så olika Stagnelius' tankegångar som något kan vara: det gäller att finna psykologiska förklaringar till religionens och speciellt polyteismens uppkomst, varvid resonemangen rör sig med allmångods från 1700-talets religionsdiskussioner. Men i uppskattningen av hemliga ordenssällskap och ett därmed sammanhängande »hierarkiskt» samhällsideal är de i ordalagen påfallande lika Stagnelius' prosa-fragment. Denne skriver t. ex.:

Den äldsta världen hade om Gud, naturen och människan kunskaper, mot vilka senare tidens vishetskram är ett intet [. . .]. De fortplantades först genom muntlig tradition; sedermera, då detta medel blev oanvändbart, genom hemliga ordnar och en typiskt inrättad gudstjänst [. . .] varav synes att samma gnosticism varit delaktig av den ursprungliga, i hemliga ordenssällskap fortplantade tradition, således öst ur själva källorna». ⁸

⁸ *Teser*, IV, s. 343, 345, nr 1, 3 och 11 enligt Bööks numrering.

Man jämföre det egenartade religionsfilosofiska appendix, som antologien är försedd med och där »hierarchi» och »orden» är honnörssord. Det är svårt att ge goda citat ur den utförliga, röriga och på nästan obegripligt usel svenska avfattade framställningen. En huvudtanke är att den urreligion som fanns före syndaflo den fortplantades av »en hemlighetsfull inrättning af flera grader, till en egen Orden» (s. 447). På s. 448 får vi veta, att egyptiernas »systematiska och hemlighetsfulla gudstjänst» bevarades av Noah och hans söner genom en »Hierarchisk inrättning».

Talet om »hemliga ordnar» bevisar ju inte något samband; det begynnande 1800-talet var ju en de hemliga ordnarnas blomstringstid. Men då vi vet att antologiens författare var välkänd för Stagnelius och begagnades av honom, kan man kanske komma fram till en komplettering av bevisföringen.

Det är nu på tiden att bekanta oss med utgivaren-översättaren av den anonyma samling urkunder vi så ofta citerat.

»Samling af de äldsta folkslagens Religionsurkunder» utkom anonymt i Stockholm 1820. Men man visste tydligen allmänt vem som var översättaren-utgivaren: i Svensk Literaturtidning, där den recenserades av W. Fr. Palmblad, kallas han »Hr Exped. Sekr. Schoerbing».⁹

Carl Magnus Schoerbing (1754–1829) tillhör inte vår kulturhistorias märkligare gestalter, och föga står att finna om hans biografi. Men som inspiratör till Stagnelius och under flera år hans förman borde han inte så totalt förbises, som hittills skett.

Släkten härstammade från Uddevalla. 1783 inskrevs Schoerbing som informator åt två västsvenska borgarsöner vid Göttingens universitet.¹ Hur länge han studerat där, vet vi inte, men han antecknade sig för att följa undervisningen i »Camer. et Polit. Wissensch».² Detta ämnesområde, som var hans brödstudium, gör sig gällande i en rad senare utgivna skrifter i statistik, ekonomi, skatte- och tullfrågor. Göttingen var berömt för undervisning i dessa ämnen. Kanske även hans senare vida religionshistoriska intressen inspirerats av den mångskrivande Göttingen-professorn Christoph Meiners, författare bl. a. till stora religionshistoriska översiktsarbeten, och särskilt intresserad av zoroastrismen. Han har knappast studerat vid något svenskt universitet.

Annars har vi nästan bara årtalen för en ytterst normal ämbetskarriär. 1788 blev han kanslist i Utrikes Expeditionen, 1790–1805 var han kommissionssekreterare i Regensburg (en diplomatisk post). Vid hemkomsten blev han presidentsekreterare i kanslipresidentens byrå, 1810 expeditionssekreterare samt erhöi 1819, på dagen tio år före sin död 9 februari 1829, titeln kansliråd.

Några brev till hans överordnade från 1790-talet (Uppsala universitetsbibliotek) innehåller, utom obligat politiskt skvaller, klagomål över dålig ekono-

⁹ Svensk Literaturtidning 1820, spalt 719.

¹ Christian Callmer, *Lychnos* 1956, s. 14.

² Dessa uppgifter om Schoerbing och Göttingen har lektor Olle Bergquist, Katrineholm, haft vänligheten att lämna mig.

mi och bekymmer för en stor familj. Från tiden 1815–1823 föreligger ett antal smärre skrifter som berör hans ämbetsverksamhet, statistik, ekonomi etc. 1820 utkommer hans största arbete, den religionshistoriska antologien i två band. Verket vill, något optimistiskt, erbjuda den »uppväxande ungdomen» en handbok över världens religioner. Större pretentioner kommer fram i företalets uttryck »en Människoslägtets Bibel» (»Till Läsaren», inledning utan paginering). Vem har först hittat på detta uttryck, som först långt senare (1864) blev berömt genom Jules Michelets »Bible de l'Humanité»?

Av de två volymerna sysslar den förstas 693 sidor uteslutande med zoroastrismen; den innehåller »Zend-Avesta» efter Kleukers tyska översättning av Anquetil-Duperrons franska text. Alla övriga religioner får rymmas på 420 sidor i andra delen, som dessutom innehåller ett 309-sidigt appendix av utgivaren, där han, som vi nämnt, meddelar sina egna »gissningar» i ämnen som ansluter till de utgivna texternas innehåll.

Men det räcker inte med dessa trycksaker. I Stockholms Stadsarkiv förvaras sedan 1940 en dossier på 13 volymer med Schoerbings litterära kvarläten-skap. Religionsfilosofiska funderingar i stil med ovan nämnda »gissningar» bildar innehållet i tre skrifter från åren 1824–1826, ett fjärde odaterat manuskript, troligen även det från hans sista år, behandlar i alfabetisk form (»Upplysningens ordbok») alla slags ämnen, som intresserat den gamle ämbetsmannen, mest religiösa och moraliska frågor (jfr rubriker som »Andar, Fördom, Galvanisme, Magnetisme, Njutning, Samvete» etc.).

Man kan inte säga, att dessa manuskript (av vilka jag bara läst de fyra av religionsfilosofiskt innehåll, de övriga torde ha ekonomiskt och politiskt innehåll) lägger så många tum till kanslirådet Schoerbings andliga växt. De innehåller i stort sett samma funderingar som hans appendix till den tryckta antologien. En väsentlig skillnad märks emellertid: 1820 talar han i sitt tryckta arbete i toleranta vändningar om alla religioners likaberättigande, 1825 innehåller ett manuskript »En gammal mans anmärkningar öfver religion i allmänhet, synnerligen öfver den judisk-kristna»³ de häftigaste angrepp mot judendomens och kristendomens läror, som enligt Schoerbing totalt strider mot det sunda förnuftet.

I detta avseende är det väl knappast fråga om en åsiktsförskjutning, ett återfall i 1700-talets religionspolemik, utan boken från 1820 ålägger sig väl avsiktligt en försiktighet, som författaren sedan lägger bort i de för eftervärlden avsedda manuskripten. Judendomen och kristendomen utdömes sålunda här för att deras läror strider mot sunda förnuftet. Men samtidigt fastslås med energi och intolerans, att var och en som har förnuft måste tro på Gud som »en oskapad ande», »i en evig oavbruten verksamhet» och i ett annat manuskript heter det att man måste tro på själens odödlighet. Schoerbings förnuftsdyrkan har alltså sina gränser.

³ Stockholms Stadsarkivs katalog har den vil-seledande felläsningen »*indisk-kristna*».

Schoerbings »Samling» blev föremål för en ganska utförlig och onådigt kritik i flera nummer av Svensk Literaturtidning november 1820, spalt 711–750, och maj 1821, spalt 289–318. Recensenten (Palmland) slår ned på författarens bristande filologiska skolning, särskilt i grekiska.

Det är givetvis berättigt. Schoerbing är en dilettant, och några andra språk än tyska och franska har han aldrig kunnat, varför hans översättningar ofta är högst onöjaktiga. Men denna antologi har dock den stora förtjänsten att försöka göra allmänheten bekant med alla de stora religionernas urkunder i urval och översättning. Jag betvivlar att det i det dåtida Europa fanns ett liknande arbete i början av 1800-talet. I Sverige fick det en ersättare först med Nathan Söderbloms »Främmande religionsurkunder» 1907–1908.

Nu har vi sett, att Stagnelius i viss mån begagnat sig av denna källa för sitt antika religionshistoriska material. Men vi råkar också veta, att just denna bok funnits i biskop Magnus Stagnelius' bibliotek. Detta såldes på en auktion i Kalmar, som räckte tre dagar, i mars 1831.⁴ Det finns ingen auktionskatalog bevarad, inte heller någon bouppteckning, som kunde ge besked om dess innehåll, och Kalmar gymnasiebibliotek har enligt muntligt besked inte erhållit några verk ur denna boksamling.

Men till de två delarna av Schoerbings verk finns det tryckta »prenumerantlistor», som vittnar om utgivarens goda förbindelser på högsta ort. Prenumeranternas rad börjar med Hans MAJ:T KONUNGEN, som subskriberar på 16 exemplar, varpå det följer en rad namn ur byråkratien såväl i Stockholm som i Åbo, det senare som bekant då ännu storfurstendömet Finlands huvudstad. I det första bandets prenumerantlista återfinns vi också »Stagnelius, Th. Doct., Biskop, L.N.O.».

Nu var alltså Schoerbing under de åtta åren 1815–1823 Stagnelius' förman. Hans arbete har tydligt begagnats av skalden. Det är föga troligt, att den åldrige och strängt luterske biskopen skulle haft lust eller ens tid för studier i Schoerbings luntor om de hedniska religionsformerna. Däremot blev detta en fyndgruva för sonen vid utarbetandet av »Liljor i Saron». Det är ingen alltför vågad hypotes att anta att sonen Stagnelius övertalat sin far att prenumerera på det ganska dyra verket.

Några precisioner om utgivandet: redan den 11 november 1820 publicerar Palmland första delen av sin recension, som formar sig till en lärd detaljerad granskning. Det är omöjligt att Palmland skulle ha hunnit med en så ingående kritik om han inte fått den till recension flera månader tidigare. Den bör alltså ha kommit recensenter och prenumeranter tillhanda under första hälften av 1820. Då var Stagnelius som bäst sysselsatt med »Liljor i Saron», som vittnar om intensiva religionshistoriska studier, men också om att Schoerbings verk, jämte många andra, varit en av hans huvudkällor. Så vitt jag kan se,

---

⁴ Staffan Björck enligt Olle Holmberg, *Sex kapitel om Stagnelius* (1941), s. 39 med not 1.

finns verkliga reminiscenser ur Schoerbing bara i »Liljor i Saron» och i fragmentet »Tingens natur», som skrevs vid samma tid.

*

På ett tidigt stadium av denna undersökning hade jag en bestämd känsla av att Schoerbing måste ha varit frimurare. Begrepp som hemliga ordnar, hierarchi, urreligion tyder åt det hållet. Jag har nu från initierat håll fått upplysning om att så var fallet. Schoerbing hade redan under sin vistelse i Regensburg nått höga grader inom frimureriet och fick genast efter hemkomsten motsvarande grader i det stockholmska frimureriet. Jag har ingen anledning att på något sätt betvivla dessa uppgifter, men har inte själv sett akterna i målet. Undersökningar pågår i tyska frimurararkiv, som kanske kommer att kasta en utförligare belysning över hans aktiviteter i detta avseende i Tyskland.

Stagnelius torde inte ha varit frimurare. Vi har ingen som helst uppgift om hans umgänge med sin överordnade Schoerbing eller med andra frimurare. Men det är otroligt att man inte inom ecklesiastikexpeditionen skulle ha pratat mycket om det originella kanslirådet. Vid varje förnyad läsning av hans ohanterliga och illa skrivna antologi finner jag mer eller mindre tydliga jämförelsepunkter med »Liljor i Saron» författare.

Bådas intresse för hermetismen, fattad som egyptisk urreligion, kommer då i en bättre belysning. Frimurarna ansåg sig ju vara legitima avkomlingar till de murare, som byggde pyramiderna och Salomons tempel. Det är gamla traditioner av det slaget, med ursprung i renässansens intresse för »hermetismen» som den äldsta urreligionen, som ligger bakom många av Stagnelius' dikter, inte romantiskt tankegods.

I tiden kommer Stagnelius ungefär mitt emellan de två största diktarnamnen, som mer eller mindre engagerat sig i frimurarmystik – Goethe och Tolstoj. Men hela frågan om frimurarmystikens betydelse för 1700-talets och restaurationstidens diktning är just nu under utgrävning.⁵ Både de fjärrare och närmare perspektiven på Stagnelius' religionshistoriska tänkande återstår att belysa genom nya forskningar, helt avvikande från Stagnelius-forskningens hittillsvarande, märkligt fantasi- och idélösa linjer.

⁵ Några viktigare boktitlar: Hans Grassl, *Aufbruch zur Romantik*, München 1968, Antoine Faivre, *Eckartshausen et la théosophie chré-*

tienne, Paris 1969, René la Forestier, *La franc-maçonnerie templière et occultiste aux XVIIIe et XIXe siècles*, Paris-Louvain 1970.